

munk még számos verseskötetének utóélete) rendkívül illanó. A feledés már most kíméletlenül elemésztí őket, hát hol van még a maradáság évtizedeken át tartó próbája? De minek alapján is remélnék tartósabb utóéletet ezeknek a verseknek? Ahol nem jöhet létre kommunikatív kapcsolat író és olvasó között, az a mű halott. Halott, mielőtt még megszülethetne. És a humanista értelmiségi, ha tovább táplálja a

gondolati megnyilatkozásnak ezt a szemmel láthatóan öncéli, szocialista kultúránk törekvéseitől és minden egészséges szellemi akciótól távol álló formáját, könnyen oda juthatunk, hogy nem is olyan soká ember a másik embert már nem fogja érteni. Hiszen a Gemma-versek már így is túljutottak a hallótávolságon, és abba a szférába kerültek, ahonnan többnyire hiába szólnak hozzánk, alig értjük őket!

FEKETE ELVIRA

NÉVSZÁRMAZTATÁS ÉS LEXIKOGRAFIA

KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Szinte mindannyiunkkal megtörtént már, hogy egy-egy különös hangzású földrajzi névre bukkantunk és elgondolkoztunk azon, vajon mit is jelenthet, honnan származik. Az embert érdekli annak a helységnek a neve, amelyben lakik, foglalkoztatja a lakóhelyének közelében található térszíni formák, földrajzi alakulatok nevének eredete.

A legkorszerűbb névszármaztatási módszer az összehasonlító-történeti. Ennek a módszernek a segítségével lehet a legátfogóbban és a leghívebben tanulmányozni a földrajzi nevek etimológiáját. A vizsgált névnek legrégebbi alakjából kiindulva a kutató számon tartja minden alakváltozatát és kapcsolatot keres a név és az általa jelölt földrajzi objektum között, valamint figyelembe veszi az egyes nyelvek névrendszert, névadási törvényszerűségeit, szokásait is.

A földrajzi nevek etimológiájának vizsgálata már régóta fontos kutatási területe a magyar nyelvtudománynak. A magyar nyelvészek jelentős és eredményes etimológiai munkája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar névtudomány külföldön is megbecsültté váljék. Ezeknek a kutatási eredményeknek korszerű szintézisét hozta létre a *Földrajzi nevek etimológiai szótára*.

Kiss Lajos szótára előtt csupán két összefoglaló jellegű próbálkozás érdemel említést. Az egyik a *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben* (Budapest, 1888), Pesty Frigyes több kötetesre tervezett, de torzóban maradt műve, a másik pedig a *Magyar helységnevek eredete* (Szeged, 1931), Virágh Rózsa munkája. Pesty munkájában kevés az etimológiai jellegű fejtegetés, inkább azért jelentős, mert gazdag történelmi és földrajzi ismeretanyagot dolgoz fel. Virágh műve viszonylag rövid terjedelmű, tömör stílusú. A szerző mintegy 2000 magyar helység nevének etimológiájával foglalkozik, azonban nem használja fel a külföldi szakirodalom adatait, csupán a magyar szerzőkre támaszkodik.

Amikor Kiss Lajos hozzáfogott a *Földrajzi nevek etimológiai szótárának* készítéséhez (1970-ben), már másfél évtizedes etimológiai és lexikográfiai munkásság állt mögötte. Efféle szótár összeállításra több okból is szükségesnek mutatkozott. Az egyik legfontosabb ok az volt, hogy a magyar névtudomány etimológiai jellegű kutatási eredményei viszonylag nehezen hozzáférhetők, sok időt kell fordítani fellelésükre, mert szétszórtan, folyóiratokban, gyűjteményes munkákban vagy ön-

álló művekben jelentek meg. Kiss Lajos azért választotta a szótárformát a földrajzinév-etimológiák összegyűjtéséhez, mert úgy vélte, hogy ily módon tudja a legjobban elősegíteni a nyelvtudomány, a történettudomány, az etnográfia, a földrajz, a térképészet stb. szakembereinek és más érdeklődőknek gyors és pontos tájékozódását.

A *Földrajzi nevek etimológiai szótára* mintegy 6850 szócikkben ad felvilágosítást számos helység, folyó, tó, tenger, hegy, táj, határrészt stb. nevének eredetéről. A feldolgozott nevek száma jóval többre tehető, mint amennyi címszóként is szerepel, arra való tekintettel, hogy az ugyanarra a földrajzi objektumra vonatkozó különféle névváltozatok közös szócikkbe kerültek.

A szótárban található szócikkek általában tömörek, nem terjedelmek, mivel a szerző sok rövidítést, forrásjelzést használ. Emiatt a szöveg kevésbé olvasható. Abban az esetben viszont, ha a szerző részletezőbben fogalmazott volna, a címszóanyag feldolgozásához, etimológiájának leírásához több kötetre is szükség lett volna.

Szerkezetileg egy-egy szócikk a következő felépítést követi: A címszó után a szóban forgó földrajzi objektum helyének rövid meghatározása (lokalizálása) következik. Ezután szögletes zárójelben a földrajzi név magyar adatként való első fordulásának ideje és helye található. Ezt követően a vizsgált név etimológiájára, eredetére vonatkozóan kapunk rövid ismertetést. Az etimológiai megállapítások után kerek zárójelben az irodalomjegyzék következik. A szócikk végén a szótár egyéb szócikkeire való utalások találhatóak.

Az egyes földrajzi nevekkal kapcsolatos etimológiai megállapításokban Kiss Lajos főleg a szakirodalom eredményeit foglalja össze, de számos esetben maga is javasol új megoldást, különösen olyankor, amikor nem talált szakirodalmat a földrajzi név eredetéhez. Azokról a származtatásokról is említést tesz, amelyeket nem tart megbízhatónak, hogy az olvasó, a szótárt használó szakember és érdeklődő laikus róla is tudjon. A további kutatások előmozdítása céljából felhívja a figyelmet a tisztázatlan, ismeretlen származású földrajzi nevekre is. Ha

egy névelem azonos szerepet tölt be több földrajzi névben is, akkor csupán az egyik szócikkben ad rá magyarázatot (a többiben pedig utal rá).

A szótár elkészítéséhez a szerző igen gazdag, bőséges magyar és idegen nyelvű irodalmat használt fel (több mint 1000 bibliográfiai egység). Főleg azokat a tanulmányokat, műveket említi meg, amelyekben az adott földrajzi név eredetéről részletes magyarázatot lehet találni és fellelhető a további szakirodalom jegyzéke. Az egyes szócikkben levő szakirodalmi utalások mennyisége különböző, egyrészt az etimológiai és történeti vizsgálatok változó terjedelme, másrészt viszont a szerző hozzáállásában tapasztalható eltérések miatt.

A *Földrajzi nevek etimológiai szótár*ban feldolgozott címszavak zöme helységnév. A szótárban megtalálható mindegyik mai magyarországi helység nevének etimológiája, és meglehetősen nagy teret kapott a magyar nyelvterület többi helységneve is. Önálló szócikkben foglalkozik a szerző a szomszédos országok jelentősebb helységeivel és több ismertebb európai és Európán kívüli várossal is. A címszavak másik csoportját az egyéb földrajzi nevek (folyók, tavak, hegyek, tájak, országok, határrészek, településrészek stb. neve) alkotják. Ezek közt is, a helységnevek megoszlásához hasonlóan, van magyarországi és külföldi is.

Az elemzéshez a szerző elsősorban az Új Magyar Lexikon alapján válogatta ki a földrajzi neveket. A külföldi földrajzi nevek közül főleg azokat dolgozta fel, amelyeket a magyar olvasó számára fontosnak vagy érdekesnek tartott.

Mivel bennünket közelebről érdekel a magyar nyelvterület Magyarországon kívüli névanyaga, külön kell szólnunk a szótárban feldolgozott jugoszláviai, romániai, szlovákiai, kárpát-ukrajnai és ausztriai magyar vonatkozású földrajzi nevekről. Ezek a nevek általában két változatban élnek: az egyik a magyar név, a másik pedig a szerbhorvát, szlovén, román, szlovák, ukrán, illetve német megnevezés. A szótárban a magyar név szerepel címszóként, idegen nyelvű, rendszerint hivatalosan használt változata (vagy eredetije) a címszó lokalizálása után követke-

zik. Sajátos alcsoportot alkotnak a magyar nyelvterületnek a mai Magyarországon kívüli részeire vonatkozó régi megyenevek.

A szótárt lapozgatva feltűnik, hogy a magyar nyelvterület névanyagának megoszlása aránytalan; nemcsak Magyarország és a szomszédos országok viszonylatában, hanem azok között az országok között is, amelyekben a magyarok nemzetiségként élnek. A jugoszláviainál sokkal több földrajzi névvel van képviselve a magyar nyelvterület szlovákiai és romániai része (még ha azt is figyelembe vesszük, hogy nagyobb a magyar lakosságuk). A szócikkben feldolgozott vajdasági földrajzi nevek száma meglehetősen szerény. Számos bácskai és bánáti, zömmel magyarlakta vagy jelentős magyar la-

kosságú helység névetimológiája nincs benne a *Földrajzi nevek etimológiai szótárában*. Hiába keressük Bajmok, Csóka, Horgos, Kanizsa, Kishegyes, Kula, Mohol, Péterréve, Topolya, Törökbecse, Törökkanizsa névetimológiáját, a kisebb helységekről nem is beszélve. Ezek az aránytalanságok nyilván az Új Magyar Lexikon földrajzinév-anyagában is megfigyelhetők, de ez a körülmény nem szolgálhat teljesen kielégítő magyarázatként.

A fent említett aránytalanságok ellenére a szótár igen jelentős és értékes. Adatait bizonyára jól fel tudják majd használni nyelvészeink, történészeink, helytörténitőink, a magyar vagy magyarul tudó hazai szakemberek és a múlt iránt érdeklődő laikusok is.

MOLNAR CSIKÓS LASZLÓ

A PARTIZÁNSÁGTÓL A GÉMESI PÁRTTITKÁRSÁGIG

DOBOZY IMRE: *Hatalom nélkül*.
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.

Dobozy Imre pályája kezdetén költőnek indult, de a világháború kitörése derekba törte induló líráját, s kétségtelenül ez volt a legfőbb oka, hogy a véres élmények, a rákényszerített katonaság egyszerre felnyitotta szemét a világháború lényegére és új műfajra, a prózára, sőt később a drámára irányította munkásságát. Így történt, hogy a mindvégig becsületeseznek és tisztalátásúnak maradt író életében az 1945. esztendő, a felszabadulás utáni új élet régi és legismertebb, legbensőségesebb témája lett Dobozynak, aki beállt partizánnak és ezt a témakört vállalta és vallotta. Legismertebb művei között maradt *A tizedes meg a többiek*, majd az *Eljött a tavasz* már a dráma formájában egészítette ki ezt a témakört. Most már világosan látta, hogy legmaradandóbbnak és legbensőbb énjének mind életútja, — amely nem konjunktúrából és nem számításból, hanem tisztán becsületességéből fakadt és vezet a szocia-

lizmusig vagy ha úgy tetszik, kommunizmusig. Ezzel párhuzamosan fejlődött az egész magyar társadalom, amelynek most már a hatalom nélküli életúton kellett tovább fejlődnie és a kezdet zúrzavarából ehhez az őszinte kifejlődéshez kellett vezetnie.

Az idej könyvhét gazdag termésében megjelent s valóban legtöbbet mondó könyve is így vált legkiemelkedőbb kötetévé. Hogy ez megtörténhessék, Dobozynak stílusában is szükségszerűen tovább kellett lépnie, és az eddigi könnyed és sokszor a romantikánál maradt stílusból is át kellett váltania a nehezebben megemészthető és a drámához közeledő formához. Egyik recenziése (a Népszabadságban) ki is hangsúlyozta, hogy a regény főhőse, Czobor Lukács (aki nem utolsósorban maga a szerző) ennek a lélektani útnak a megvilágításával adósa maradt az olvasóknak. Ezért hangsúlyozza maga Dobozy, hogy a regény fő-